

prietenii siracuzanilor. Nouă ni se pare că era mai firesc ca, în împrejurarea despre care este vorba, Alcibiades să cunoască pe cei care aveau să predea cetatea, dar era mai important să afle pe amicii siracuzanilor devotați, care să divulge scopul filoatenienilor. Alcibiades, atenian fiind, putea ușor ști care sînt filoatenienii.

Așa cum am spus mai sus, aceste îndoieli asupra unei lecțiuni sau alteia nu răpesc nimic din valoarea științifică a lucrării sub raportul stabilirii textului.

În ceea ce privește traducerea, trebuie subliniat faptul că autorii au făcut un efort serios de a respecta originalul mai ales în ceea ce privește lungimea frazei. Plutarh întrebuințează, în general, fraza lungă, la care limba franceză se pretează mai greu. Totuși, spre deosebire de alte traduceri franceze precedente, se remarcă aici o mai mare apropiere de fraza plutarheeană.

Notițele istorice se caracterizează prin grija pe care au depus-o autorii de a informa pe cititori asupra izvoarelor pe care le-a consultat Plutarh, asupra unității caracterului personajului a cărui biografie o face, asupra atitudinii sale morale, asupra griii de adevăr. În primul rînd trebuie să subliniem cu satisfacție că, în problema izvoarelor lui Plutarh, nu mai apare învechita teorie a lui F. Leo, formulată în *Die gr.-röm. Biographie nach ihrer literarischen Form*, 1901, care a dăinuit atîta vreme în notițele și lucrările speciale consacrate lui Plutarh, teorie împotriva căreia noi am luat primii textul în *Les procédés de la peinture des caractères et la vérité historique dans les biographies de Plutarque*, Paris, 1934. Leo susținea că Plutarh a găsit materialul *Vieșilor* sale în biografii scrise în epoca alexandrină, despre care însă nu se găsește nici o urmă. Autorii prezentei ediții, ignorînd teoria lui Leo, au pus eforturile de documentare ale lui Plutarh în adevărata lor lumină.

În același fel au procedat și cînd a fost vorba de modul în care a înțeles biograful să stabilească adevărul istoric etc. Am fi vrut să vedem care era lumina în care cred autorii că trebuia prezentat, de pildă, Pericles. Sînt de perfect acord cu Tucidides? Atunci trebuia s-o spună expres.

În concluzie, se poate spune că avem în față o carte foarte izbutită și prețioasă.

N. I. Barbu

AMBROSII THEODOSII MACROBII *Saturnalia* apparatu critico instruxit In *Somnium Scipionis* selecta uarietate lectionis ornauit Iacobus Willis, Leipzig, Teubner, 1963, X + 466 p., 8° (Bibliotheca Teubneriana)¹.

Celebra colecție de la Leipzig se îmbogățește cu un text important, care nu s-a bucurat de o atenție deosebită din partea editorilor. Ediția de față își propune să înlocuiască pe aceea a lui F. Eyssenhardt, apărută în aceeași colecție (ed. a doua și ultima în 1893); deși primită cu rezerve (cf. G. Wissowa, BPhW, 1895, p. 601²), aceasta a rămas timp de 70 de ani aproape unicul mijloc de a lua contact cu textul lui Macrobius: importanta ediție comentată a lui L. Jan (Quedlinburg-Leipzig, 1848—1852) poartă pecetea celor peste o sută de ani scurși de la apariție și este extrem de rară, iar ediția Bornecque-Richard din colecția Garnier nu face decît să reproducă, cu mici modificări, textul lui Eyssenhardt, însoțindu-l de o foarte sumară adnotație exegetică. Această împrejurare în sine face din ediția J. Willis un însemnat eveniment filologic.

¹ Volumul reprezintă, de fapt, numai prima parte a lucrării, comentariul la *Somnium Scipionis* urmînd să devină obiectul unui al doilea volum.

² Recenzia nu ne-a fost accesibilă.

Valoarea noului text nu se reduce însă la faptul că umple un gol și că ține seama de contribuțiile de detaliu din ultimele decenii (bibliografia, cuprinzând lucrări dintre 1879 și 1959, ținând deci seama și de publicații anterioare celei de a doua ediții Eyssenhardt, ocupă paginile 462—466 ale volumului)¹.

Ameliorările sînt multiple și pe planuri variate. Astfel, în timp ce Eyssenhardt și-a constituit textul pe baza a numai trei manuscrise (Parisinus, P, Bambergensis, B, și Cantabrigiensis, A), Willis folosește 11, dintre care unele nefolosite nici de L. Jan, colacionînd din nou și pe cele utilizate de Eyssenhardt. Dacă ambii editori sînt de acord să atribuie valoarea cea mai mare lui P, ei diferă în aprecierea celorlalte: Willis nu consideră ms. B drept esențial în stabilirea textului, în schimb lecțiunile ms. Neapolitanus (N), copiat de un scrib ignorant, și de aceea fidel, sînt preferate uneori celor din P.²

Locul coniecturilor este sensibil redus față de ediția Eyssenhardt; ori de cîte ori textul poate fi interpretat fără emendări, lecțiunea manuscriselor e preferată reconstituirilor propuse de filologi; chiar în locurile ininteligibile Willis menține cîteodată textul manuscriselor, semnalînd în aparat dificultățile³. Coniecturile personale ale editorului nu sînt, de cele mai multe ori, decît îndreptări de detaliu, și nu intervenții efective în text:

P. 16, 16 (I, 4, 22) *Atellana: atellania* majoritatea mss. și edd., corectare justificată, totuși *lectio facilior*.

P. 30, 26 (I, 7, 22) *in aleae lusu: in aleae lusum* majoritatea mss. și edd., corectare ușor justificabilă paleografic; consensul manuscriselor pare să ateste totuși vechimea lecțiunii condamnate.

P. 32, 16 (I, 7, 29) *perenne: per omnem* majoritatea mss., Jan, *per annem* unele mss. Eyssenhardt; coniectură justificată și ingenioasă.

P. 35, 26 (I, 8, 7) *tempus est certa dimensio quae ex caeli conuersione colligitur; inde ab ipso natus putatur* Κρόνος: ...*colligitur; tempus coepit inde; ab ipso*... mss., Eyssenhardt; Willis consideră *tempus coepit* drept o adnotație marginală; textul propus de editor este, evident, mai clar; dar nu vedem ce valoare ar fi putut avea *tempus coepit* ca adnotație marginală.

P. 78, 28 (I, 16, 29) *nundinas ferias esse pronuntiat: nundinis ferias (feriis A)*... mss., Eyssenhardt; credem totuși că *nundinis* (abl. temp.) dă un sens satisfăcător și are avantajul lecțiunii mai grele.

P. 82, 24—25 (I, 17, 6) fraza *uirtus solis est quae fructibus, effectus eiusdem est qui frugibus praest* e considerată drept *sensu carens* și eliminată; dar argumentul nu e suficient: interpolările nu apar pentru a micșora claritatea textului, ci, de cele mai multe ori, dimpotrivă; un text ininteligibil poate ascunde o alterare gravă, dar nu poate fi echivalat pur și simplu cu o interpolare.

P. 86, 5 (I, 17, 16) suprimă cuvintele βέλος ἐχπευκὲς ἐφίελες, repetare (cu caracter de glosă) a unui pasaj anterior.

¹ Semnalăm că în bibliografie figurează și un articol al lui Matei Nicolau, *À propos d'un texte parallèle de Macrobe et de Lydus*, REL, II, 1933, p. 318—321. O eroare tipografică: Wulleumiere pentru Willeumier (p. 466); la p. 465 (Vian), colecția *Études et commentaires* e citată ca o publicație periodică.

² Nu ne-a fost accesibil articolul autorului din RhM, C, 1956, p. 152—164 (sau 154, cum figurează în bibliografie), unde este expusă filiația manuscriselor; vom fi aflat poate și cauzele înlăturării unor manuscrise folosite de Jan.

³ Ar fi fost desigur de preferat ca pasajele de acest fel să fi fost semnalate chiar în text prin semnul †, spre a nu crea nedumeriri; semnul este totuși folosit sporadic. În general, se poate observa o oarecare incoerență în utilizarea semnelor convenționale: pasajele suprimate din text sînt uneori închise între croșete, alteori pur și simplu omise; șirul de asteriscuri, notînd de obicei o lacună, e folosit și pentru indicarea unui loc corupt (p. 212, 3) etc.

P. 89, 11 (I, 17, 27) *correpto nomine: corrupto nomine* mss., edd., corectare ingenioasă și bazată pe proprietatea clasică a termenilor (e vorba de presupusa scurtare a numelui *Sibylla* în *Sylla*); cu toate acestea, *corruptus* este folosit în terminologia gramaticală (cf. *ThLL*, IV, 1060, 10), în timp ce *correptus* se referă aproape exclusiv la scurtarea vocalelor și a silabelor (cf. *ThLL*, IV, 1046, 45).

P. 118, 8 (I, 21, 3) *ῥοραι: horae* mss., edd., corectare a cărei justificare e posibilă, dar indemonstrabilă: orice cuvânt grec a putut fi în principiu transpus în latinește.

P. 289, 8 (V, 12, 11) completarea unui pasaj homeric (făcută și de Fr. Richard).

P. 330, 10 (V, 19, 26, într-un citat din Polemon) *ὕπαρχουσιν δὲ τοῦτοις ἀδελφοί: ... τούτων ἔδισμαρω ἀδελφοί* corrupt în mss., pasaj în mod diferit corectat de editori; autorul propune « dubitanter » îndreptarea, explicînd pe *ἔδισμαρω* ca anticiparea unui *ἔδεσμάτων* dintr-un pasaj situat cu cîteva rînduri mai jos.

P. 391, 8 (VI, 8, 14) *libenter: licenter*; evident, conjectura este mai satisfăcătoare din punctul de vedere al sensului, dar e o *lectio facilior*.

P. 436, 20 (VII, 11, 9) *egestionis: digestionis*, conjectură ingenioasă și, pe cît se pare, justificată.

P. 444, 1 (VII, 13, 2) *aut solum aut: et solum aut*; îndreptarea nu se impune cu necesitate (legătura *et ... aut* e suficient atestată, cf. *ThLL*, V, 2, 880, 63); e de altfel și *lectio facilior*.

P. 451, 15–16 (VII, 14, 19) *in intuendo: in tuendo*; sensul e satisfăcător, paleografic conjectura se justifică, fără a fi însă absolut necesară.

După cum se poate observa, scopul îndreptărilor propuse e de a obține un text clar și corect; același principiu stă și la baza propunerilor de îndreptare făcute în aparat, dar neacceptate în text¹. Nu trebuie să se creadă însă că principiul enunțat mai sus predomină în ediție în dauna respectului pentru tradiția manuscrisă; e vorba, în realitate, n u m a i de aceste cîteva conjecturi, discutate mai sus, ansamblul textului caracterizîndu-se prin fidelitate față de tradiție.

Două observații de detaliu privind textul:

P. 140, 2 (II, 2, 17) *puerulum* Gronovius: *puerum*, inscandabil, consensul manuscriselor; pasajul este copiat de Macrobius din Aulus Gellius, XIX, 11, 4, unde de asemenea toate manuscrisele au *puerum*; greșeala ar putea fi deci mai veche, precedîndu-l pe Macrobius, dacă nu cumva versul admite hiatul între *puerum* și cuvîntul următor (*intus*).

P. 185, 22 (III, 9, 10) *Veiovis: Vediovis* (sau o formă clar provenită din aceasta) principalele manuscrise; din moment ce *Vediovis* e bine atestat de texte, nu vedem de ce i-a fost preferat *Veiovis*.

Aparatul critic e clar, ușor de urmărit, deși aproape în permanență negativ². Prudența autorului e binevenită în semnalarea pasajelor greu descifrabile din manuscrise: adesea o lecțiune e însoțită de specificarea *ni fallor*; aceeași rezervă apare și în judecarea unor variante sau conjecturi: *ego incertus haereo* (p. 101, 17), *diudicabit lector* (p. 308, 13). Ceea ce frapază însă în lectura aparatului critic e stilul său neobișnuit și de loc monoton, amuzant chiar; autorul polemizează nu atît cu filologii, cît cu copiiștii medievali, fără a evita violențele de limbaj; numeroase lecțiuni sînt însoțite de comentarii: *foede; perquam impudenter; satis putide*;

¹ Nu este, evident, necesară aici discutarea lor amplă; pentru cititorii interesați, dăm trimiterile la paginile și rîndurile ediției: 14, 21; 24, 23; 32, 13; 36, 10–11; 73, 17; 186, 11; 187, 12; 199, 13; 207, 16; 246, 9–10; 327, 19; 342, 19; 362, 18; 369, 6; 421, 17; 448, 23.

² Ceea ce nu e lipsit uneori de dificultăți: la p. 34, 28, e indicată lecțiunea *cuiusque* a unor manuscrise; în rîndul respectiv al textului nu figurează însă nici un cuvînt care ar putea fi înlocuit cu *cuiusque*; este vorba, pe cît se pare, de *cuiusquam* de la p. 35, 2.

sceleste; perquam scelerate; longa et inepta cantilena; satis impudenter; egregia stoliditate; peruersissime; inepte; alii alia hariolantur (despre încercările de corectare a unui pasaj¹); *semper infestus; optimus noster* (ironic, despre un manuscris); *bellissime; perquam impudenti mendacio; aliaeque nugae; sane infeliciter; laudabili pietate* (un copist scrisese *ad penitentiam* pentru *adpetentiam*); *impudenter*.

Cîteva detalii privind redactarea aparatului:

P. 10, 20 *processit Eyss. nescio unde*; L. Jan atestă însă lecțiunea în trei manuscrise.

P. 301, 28 *homericum*, lecțiunea lui R pentru *heroicum*, este însoțită de comentariul *non male*; este totuși o glosă evidentă.

P. 41, 1, și 444, 22, nu se indică sursa coniecturii admise în text².

Ediția cuprinde și un al doilea subsol, conținând trimiterile citatelor din text și pasajele paralele; combinarea celor două tipuri de indicații nu e supărătoare, deoarece diferențierea se face cu ajutorul unui *cf.* care precede pasajele paralele.

Fără îndoială, *Saturnaliile* lui J. Willis constituie un însemnat progres în stabilirea textului lui Macrobius; o reeditare va deveni în curînd necesară și va oferi editorului posibilitatea înlăturării neclarităților și inconsecvențelor din această primă ediție. E de sperat că publicarea textului va suscita un nou interes în favoarea autorului latin, pentru înțelegerea căruia se resimte lipsa unui solid comentariu menit să-l înlocuiască pe mai mult decît cente narul L. Jan.

I. Fischer

WOLFGANG KULLMANN, *Die Quellen der Ilias (Troischer Sagenkreis)*. Hermes. Einzelschriften. Caietul 14. Wiesbaden, 1960, XIV + 407 p.

G. SCHOEK, *Ilias und Aithiopsis. Kyklische Motive in homerischer Brechung*, Zürich, Atlantis, 1961, 142 p.

Una din cele mai apreciate cărți despre Homer care au fost scrise în prima jumătate a secolului nostru este incontestabil *Von Homers Welt und Werk* de W. Schadewaldt, ed. 1, 1944, ed. a 3-a, 1959, Stuttgart. Schadewaldt se numără printre cei dinți filologi care au susținut ipoteza priorității *Ethiopidei* față de *Iliada* în capitolul *Einblick in die Erfindung der Ilias-Ilias und Memnonis*, lucr. cit., p. 155 și urm. Ca atare, poate fi considerat precursorul unora din tezele expuse în cele două lucrări pe care le luăm în considerare. Aceste studii, înfățișate ca lucrări de doctorat în RFG și Elveția, deși au preocupări și concluzii asemănătoare, sînt diferite ca întindere, metodă de cercetare, prudență în formularea expunerii. Am socotit, așadar, că e un câștig să le prezentăm împreună, și nu separat.

Wolfgang Kullmann și Georg Schoek aparțin acelor filologi din Vest care se intitulează cu plăcere «neanalistiști». Poziția lor este intermediară între aceea a analiștilor de școală veche, care studiau structura *Iliadei* după «straturi» și «adaosuri» și unitarieni, militanți pentru ideea unității de compoziție a *Iliadei* și a existenței lui Homer. Neanalistiștii se declară unitarieni

¹ I-am reproșa autorului parcimonia în citarea coniecturilor, mai ales a celor admise de L. Jan și de Eyssenhärdt.

² Greșeli de tipar: p. 17, 2 *uel* și p. 187, 17, *sed* trebuie tipărite cursiv; p. 236, 17 *permouetur a*, nu *permouentur a*; apare adesea grafia *conjecit*.